

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศไทยประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรมจากทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์มาแต่ในอดีต ดังคำกล่าวที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” วิถีชีวิตของคนไทยจึงผูกพันอยู่กับการเกษตรกรรมมาแต่ครั้งอดีตเรื่อยมา ในการผลิตมีความเพียงพอในตัวเอง หัตถกรรมรวมอยู่ในเกษตรกรรม คือการทอผ้า จักสานเครื่องมือ เครื่องใช้ในครัวเรือนและการประกอบอาชีพที่มีการทำนาปลูกข้าว ในครัวเรือนเดียวกันมีความเชื่อร่วมกัน นับถือผีปู่ ย่า ตา ยาย ในหมู่บ้านนับถือกันเป็นญาติพี่น้องและทำกิจกรรมสังคมร่วมกัน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2527, หน้า 91) ประเพณีวัฒนธรรมในชนบทขึ้นอยู่กับวิถีชีวิตการผลิตแบบสังคมการเกษตรที่ผลิตแบบเลี้ยงชีพดั้งเดิม มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจในเรื่องธรรมชาติและสังคมมีรากฐานมาจากความเชื่อในระบบไสยศาสตร์และความเชื่อทางศาสนา เช่น ประเพณีทำขวัญข้าว ทำบุญลานข้าว เลี้ยงผีไร่นา ประเพณีเกี่ยวกับการลงแขกหรือเอามือเอาร่วมในการเพาะปลูกและการเก็บเกี่ยว ความเชื่อในเรื่องผีสงสาร สิ่งศักดิ์สิทธิ์และการถือผี ข้อห้ามต่าง ๆ ตลอดจนความเชื่อทางศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน ส่วนวิถีชีวิตของชาวชนบทก็เป็นตามลักษณะสภาพทรัพยากรธรรมชาติ การผลิตและการจัดสรรปันส่วน กล่าวคือ สมัยที่ชนบทไทยมีทรัพยากรธรรมชาติมาก ประชากรมีจำนวนน้อย การผลิตเพื่อเลี้ยงชีพช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่สืบทอดกันเรื่อยมา (วิทยากร เชียงกูล, 2534, หน้า 259)

ในห้วงระยะเวลากว่า 35 ปีมาแล้ว หรือตั้งแต่มีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นต้นมา สังคมไทยโดยเฉพาะสังคมชนบทได้เผชิญหน้ากับภาวะการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองอย่างรุนแรง ระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์กลายเป็นรูปแบบการผลิตหลักในสังคมชนบท ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ เช่น เน้นการใช้ทุน การจ้างแรงงาน และการผลิตเพื่อสนองตอบความต้องการของตลาด ดังนั้น จึงนำมาซึ่งการขยายตัวของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ แรงงานและระบบการขนส่งที่ทันสมัยเพื่อการกระจาย

ผลผลิตทั้งตลาดภายในและตลาดโลก ทำให้เกิดการเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์ทั้งในการผลิต และการกระจายผลผลิต จากการผลิตแบบครัวเรือนไปสู่การผลิตขนาดใหญ่ มีปริมาณ มีมาตรฐาน ตามความต้องการของตลาด จากการแลกเปลี่ยนแรงงานในการปลูกข้าว ไปสู่การจ้างแรงงาน และระบบตลาดที่มีความสลับซับซ้อน ปัจจุบัน อาจจะสามารถกล่าวได้ว่า ไม่มีชุมชนในหมู่บ้านใดในสังคมไทย ที่ระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ยังเข้าไปไม่ถึง เว้นแต่ว่าจะแตกต่างกันตามความเข้มข้นของความเป็นพาณิชย์เท่านั้น ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ที่แทรกตัวเข้าไปสู่ระบบเศรษฐกิจหมู่บ้าน ที่ผ่านมา รัฐและระบบราชการก็ขยายขอบข่ายการปฏิบัติการของรัฐด้วย ทั้งในด้านการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติและประชากร การให้บริการ การพัฒนาและการสร้างอุดมการณ์ของรัฐไทย ที่หนุนช่วยและส่งเสริมระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์บนพื้นฐานของความมั่นคงทางการเมือง จะเห็นได้ว่า ระบบราชการจะประสบความสำเร็จอย่างมากในการขยายเครือข่ายของระบบราชการลงไปในระดับชุมชนหมู่บ้าน สามารถควบคุมและตั้งอำนาจการจัดการทรัพยากรในชนบทมาเป็นของรัฐ จัดตั้งกลไกในการปกครอง มีตัวแทนของรัฐปฏิบัติงานอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งสามารถให้บริการด้านการศึกษาสาธารณสุขและการพัฒนาในด้านต่างๆ ในด้านของพัฒนาการของระบบข้อมูลข่าวสารที่เกิดจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ทำให้ขอบเขตการรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั่วประเทศและนอกประเทศพร้อมๆ กันอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการย่นย่อระยะทางระหว่างศูนย์กลางกับบริเวณชายขอบระหว่างเมืองกับชนบท เพราะสามารถรับรู้ข่าวสารเรื่องเดียวกันได้พร้อมๆ กัน

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนอย่างใหญ่หลวง ชุมชนมีการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงตนต่อสู้ในการทำมาหากิน เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตให้ดีขึ้น แต่ก็หาได้สามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้เหมือนกันหมดไม่ ทั้งนี้ เพราะภายใต้เงื่อนไขของทรัพยากรธรรมชาติ ทุนที่ได้สะสมมา ความสามารถเฉพาะตัวหรือที่เรียกกันว่า วาระสะสมทุนทางวัฒนธรรม โอกาสของการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนเงื่อนไขทางโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมที่แต่ละชุมชนเผชิญอยู่

ในชนบท ชาวนาต้องเผชิญกับการล้มลุกคลุกคลานจากการเข้าไปสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ ชาวนาที่มีทรัพยากรจำกัด และขาดเงินทุนในการนำมาใช้ในการผลิต จะเลือกที่จะขายแรงงานในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งเริ่มเป็นที่ต้องการมากขึ้น เช่น รับจ้างแรงงานในภาคเกษตรกรรมใน

หมู่บ้านและในละแวกใกล้เคียง เท่าที่มีความต้องการแรงงาน บางครั้งจะเห็นการรวมตัวกันของ ชาวนาที่ไร้ที่ดินจะออกไปเป็นแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม ยิ่งเมื่อความต้องการแรงงาน ในภาคอุตสาหกรรมมีมากขึ้น การผลิตในภาคเกษตรกรรมไม่ให้ผลตอบแทนเท่าที่ควร ชาวนา ก็ จะหันไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม เช่น เป็นแรงงานก่อสร้าง เป็นแรงงานไร้ฝีมือ หรือเป็น แรงงานกึ่งฝีมือในโรงงาน แรงงานรับจ้างจึงกลายเป็นทางออกอย่างหนึ่งให้กับคนในชนบทที่ สามารถจะนำมาซึ่งรายได้เพื่อจับจ่ายใช้สอยในครัวเรือน การออกไปเป็นแรงงานรับจ้างดังกล่าว นี้ ส่วนหนึ่งเป็นการอพยพแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมือง ซึ่งสะท้อนให้เห็นรูปแบบของความ สัมพันธ์แบบใหม่ระหว่างชนบทกับเมืองท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้เมืองจึง กลายเป็นความหวังสำหรับคนในชนบท โดยเฉพาะคนยากจนที่ขยายโอกาสให้กว้างขึ้นในการ หารายได้มาสู่ครอบครัว อย่างไรก็ตาม โอกาสในการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการที่เมือง เปิดให้ค้นหาได้มีมากมายและให้สิ่งตอบแทนที่ดีและมั่นคงเสมอไปไม่ ยิ่งสำหรับชาวนาในกลุ่ม ที่ขาดความรู้ความชำนาญ โอกาสที่จะได้งานทำที่มีรายได้ดีก็ค้ำกับแรงงานที่ลงไปนั้นมีอยู่จำกัด ในส่วนของแรงงานสตรีชาวชนบทมีจำนวนไม่น้อยที่ดิ้นรนหนีปัญหาความยากจนโดยการหัน หลังให้กับการทำงานในภาคเกษตรกรรม เลือกที่จะเป็นคนรับใช้ในบ้าน เป็นพนักงานเสิร์ฟ อาหารตามร้านอาหาร ร้านค้า โรงแรม หรือเป็นหญิงบริการในสถานเริงรมย์ประเภทต่าง ๆ ใน เมืองขนาดใหญ่ หรือแม้แต่ในต่างประเทศ ทางเลือกในการหารายได้เช่นนี้ ถึงแม้ว่าจะขัดต่อค่านิย มแบบเดิมของสังคมของคนยากจน ทำให้ค่านิยมแบบดั้งเดิมต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย

(ชัยนต์ วรธนะภูติ และคณะ, 2536, หน้า 3)

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ซึ่งกำหนด ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นการพัฒนาโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การขยายตัวทางเศรษฐกิจ รวมทั้งเน้นอุตสาหกรรมเกษตร เป็นการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า จนกระทั่งถึงแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) ได้หันมาสนับสนุนการส่งออกพืช เศรษฐกิจ เปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาเป็นการส่งเสริมการผลิตเพื่อส่งออก ทำให้พืช เศรษฐกิจเป็นแหล่งรายได้ นำเงินตราเข้าประเทศอีกทางหนึ่งซึ่งทำให้เกิดการขยายตัวทางการ ปลุกพืชเศรษฐกิจมากขึ้น (วรวิทย์ เจริญเลิศ, 2534, หน้า 39) การปลูกพืชเศรษฐกิจ จึงกลายเป็นรูปแบบการผลิตหลักในสังคมชนบท ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ เช่น เน้น

การใช้ทุน การจ้างแรงงาน การผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด จึงนำมาซึ่งการขยายตัว ของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ แรงงานและระบบขนส่งที่ทันสมัย เพื่อกระจายผลผลิตจากการผลิตแบบครัวเรือนไปสู่การผลิตขนาดใหญ่ มีปริมาณ มีมาตรฐานตามความต้องการของตลาด มีการใช้เงินในการลงทุนจำนวนมาก จึงเกิดการกู้ยืมเงินเพื่อการลงทุน มีการนำเครื่องจักรยนต์และเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการประกอบอาชีพ เช่น รถแทรกเตอร์แทนวัวควาย ใช้เมล็ดพันธุ์ใหม่ๆ ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชมากขึ้นกว่าเดิม จากการเปลี่ยนแรงงานและระบบการผลิตที่มีความสลับซับซ้อน การซื้อขายต้องผ่านพ่อค้าคนกลางที่เป็นผู้กำหนดราคา เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตทางเกษตรกรรม เพื่อการยังชีพผู้การผลิตเชิงพาณิชย์ เกษตรกรจึงมีความจำเป็นต้องปรับตัวทางการประกอบอาชีพให้สอดคล้องกับสภาพสังคมเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงขึ้น รัฐพัฒนาขึ้น และต่อมาเกิดระบบทุนนิยมในหมู่บ้าน รัฐและระบบทุนนิยมเข้าไปกระทบชีวิตในหมู่บ้าน ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองในชนบทเริ่มถูกดึงให้เข้าไปสู่ระบบการแลกเปลี่ยนแบบเงินตรา ส่งผลให้ชุมชนทั่วประเทศติดต่อกันในเชิงเศรษฐกิจ เพื่อจะขายสินค้าที่ตนผลิตให้กับเมืองใหญ่ หรือเมืองหลวงมากขึ้น พร้อมกับซื้อสินค้าบางประเภทมาใช้ ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทสมัยใหม่ได้รับการวางรูปแบบเอาไว้ นับเป็นกระบวนการเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจแห่งชาติ (กาญจนา แก้วเทพ, 2535, หน้า 43) การผลิตแบบเพื่อขายในระบบตลาด จึงเน้นการผลิตที่มีปริมาณมากขึ้น แต่สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจของประชาชนยังคงสภาพการผลิตภายในครอบครัว ทำให้ต้องมีการกู้ยืมเงินเพื่อลงทุน มีการใช้ปัจจัยการผลิตเทคโนโลยีสมัยใหม่ มีการจัดการสมัยใหม่ ทำให้ต้องใช้ต้นทุนสูง เป็นการเพิ่มภาระหนี้สินและการทำงานมากขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้ การตลาดต้องผ่านพ่อค้าคนกลางที่เป็นผู้กำหนดราคา และการผลิตยังเกี่ยวข้องกับปัจจัยการผลิตที่ใช้ในการเกษตร เช่น ที่ดินที่ใช้เป็นพื้นที่ในการทำการเกษตรมีจำกัด คุณภาพของดินและน้ำที่ใช้ในการเกษตรซึ่งสามารถทำการเกษตรได้เพียงบางฤดูกาล ทำให้ชาวชนบทต้องประสบปัญหาต่างๆและส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่อย่างมาก ดังนั้นชาวชนบทจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตในการทำการเกษตร และปรับวิถีชีวิตเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ โดยชาวชนบทบางส่วนได้หันเข้าสู่ระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมการเกษตร ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หรือนโยบายของรัฐที่มุ่งเน้นการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมการผลิต และเปลี่ยนแปลงประเทศไปสู่การเป็นประเทศ

อุตสาหกรรมใหม่ อุตสาหกรรมกรรมการเกษตรในครัวเรือน จึงเป็นระบบการผลิตที่ชาวชนบทหันมาสนใจเป็นอย่างมาก เนื่องจากอุตสาหกรรมกรรมการเกษตรในครัวเรือนเป็นอุตสาหกรรมประเภทหนึ่ง ที่ทั้งรัฐบาลและเอกชนได้มุ่งให้ความสนใจ พร้อมทั้งให้ความช่วยเหลือและส่งเสริม เพราะเป็นการสร้างโอกาสของการมีงานทำ และการเพิ่มการจ้างงานในชนบท ลดจำนวนการอพยพแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมือง ลดอัตราการว่างงานตามฤดูกาลและยกระดับรายได้ของชนบท

การปรับตัวของเกษตรกรทางการประกอบอาชีพ มีทั้งที่ทำให้เกษตรกรดำรงชีวิตความเป็นอยู่ มีความเจริญก้าวหน้าทางการประกอบอาชีพ แต่บางครั้งก็ทำให้เกิดปัญหา เช่น การรับเอาเทคโนโลยีจากภายนอกเข้ามาโดยขาดความรู้ความเข้าใจ เพื่อตอบสนองความสะดวกสบายและความทันสมัย ทำให้เกษตรกรบางคนต้องยากจนลง มีหนี้สิน เกิดการแก่งแย่งกัน ความสัมพันธ์ที่ดีของชุมชนเกษตรกรหายไป ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา แต่เกษตรกรบางคนไม่ยอมรับเทคโนโลยีจากภายนอกทั้งหมด ไม่เป็นการผลิตเชิงพาณิชย์ มีการจัดการปลูกพืชแบบผสมผสานหรือปลูกพืชแบบยั่งยืน ใช้ปุ๋ยคอกแทนปุ๋ยเคมี ใช้แรงงานคนและสัตว์แทนเครื่องจักรยนต์ ลดต้นทุนการผลิต ก็ทำให้เกษตรกรมีรายได้ สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ และทำให้สภาพแวดล้อมของชุมชนไม่ถูกทำลาย

การปรับตัวของเกษตรกรจะส่งผลทั้งในแง่บวกและแง่ลบแก่เกษตรกร และมีความเกี่ยวข้องกับระบบการศึกษาที่มีอยู่ในครอบครัวและชุมชน ในอดีตการศึกษาตามธรรมชาติ มีพ่อแม่ถ่ายทอดความรู้แก่ลูกในการทำมาหากิน การดำรงชีวิตให้รอด ความจำเป็นที่จะต้องได้รับการศึกษาหรือความรู้จากการศึกษาภายนอกมีน้อยมาก การปรับตัวก็ไม่มี ความจำเป็น ต่อมาการศึกษาสมัยใหม่เริ่มขึ้น และแพร่กระจายไปทั่วทุกชุมชน การศึกษาและโอกาสที่ชุมชนชนบทได้รับข้อมูลข่าวสารความรู้จากสื่อสารมวลชนต่าง ๆ ก็มีมาก จึงมีอิทธิพลต่อรูปแบบวิธีการปรับตัวของเกษตรกรเป็นอย่างมาก เช่น มีการปรับตัวโดยการรับความรู้ ความคิด และการปฏิบัติใหม่ ๆ ที่เกษตรกรคาดหวังว่าจะช่วยให้การดำรงชีวิตและงานอาชีพดีขึ้น ในปัจจุบัน ชาวนายากจนลง พวกเขาแก้ปัญหามาตรฐานการปฏิบัติประเพณี โดยการยื่นขอประเพณีให้สั้นลงโดยรวมกันหลาย ๆ หมู่บ้าน เพื่อสืบทอดประเพณีต่อไปให้ได้ แทนที่จะพากันยกเลิกไป เช่นเดียวกับประเพณีกินสลาก ซึ่งเป็นประเพณีสำคัญมากประเพณีหนึ่งของภาคเหนือ ชาวบ้านต่างถิ่นจะเดินทางกลับบ้านเกิด เพื่อ "दानก้วยสลาก" ให้แก่วัด ซึ่งเป็นประเพณีอันใหญ่โต แต่ปรากฏว่า ชาวบ้านบวกได้คิดใช้วิธี "दानต้นเงิน" ที่กระทัดรัดกว่าขึ้นมาแทน (พรพีไล เลิศวิชา, 2534, หน้า 46)

ชาวบ้านกล่าวว่า การदानต้นเงิน (ทานต้นเงิน) ดีกว่าการกินสลากตรงที่ไม่เป็นการสิ้นเปลือง เพราะไม่ต้องเตรียมอาหารเครื่องดื่มไว้เลี้ยงต้อนรับเพื่อนบ้านหรือคนรู้จักที่มาร่วมงานจากต่างถิ่น แต่การदानต้นเงินเป็นการรวบรวมเงินทำบุญจากผู้มีจิตศรัทธา แล้วนำไปถวายพระโดยทางวัดที่เป็นเจ้าภาพจะนิมนต์พระจาก “หัววัด” (หมายถึง วัดที่มีการติดต่อแลกเปลี่ยนร่วมงานไปมาหาสู่กัน) โดยพระและชาวบ้านที่ศรัทธาวัดนั้น ๆ ต่าง มาร่วมงาน ส่วนชาวบ้านที่ศรัทธาวัดนั้น ๆ ไม่ต้องมาร่วมงานด้วย ในการदानต้นเงินนี้ หัววัดต่าง ๆ จะส่งมาเฉพาะพระสงฆ์เท่านั้น ศรัทธา (หมายถึงชาวบ้าน) ไม่ต้องมา ดังเช่น ในปี พ.ศ.2533 มีหัววัดประมาณ 30 กว่าหัววัดที่ร่วมदानต้นเงินที่วัดบ้านบวก บางวัดมีพระมาไม่กี่รูป คณะกรรมการวัดก็ซื้อถุงย่ามถวายพระต่างถิ่นและถวายปัจจัย 200 บาทต่อรูป ชาวบ้านตระหนกอยู่เสมอว่าถ้าหากทำการदानต้นเงินแทนการกินสลากทุกปี สักวันหนึ่งประเพณีกินสลากอาจเลือนหายไปจากชุมชน จึงตกลงกันว่าหลังจากदानต้นเงิน 5 ปี แล้วจะจัดประเพณีกินสลาก 1 ปีสลับกันไป

ในด้านการผลิตก็มีให้เห็น เช่น ที่บ้านแม่ยาว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ชาวบ้านได้ต่อสู้กับอิทธิพลชนชั้นอื่นนอกหมู่บ้าน โดยจัดตั้งกลุ่มผู้ยังฉาง เพื่อรวบรวมข้าวไว้ขายและให้กู้ จัดตั้งร้านค้าที่ชาวบ้านเป็นเจ้าของผู้ถือหุ้น ขายสินค้าราคายุติธรรม ผลกำไรคืนสมาชิก รวบรวมผลผลิตเกษตรไว้แก่พ่อค้า และจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อรับออมเงินและให้ชาวบ้านกู้เงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าตลาด ผู้นำของหมู่บ้านได้คิดหารูปแบบและเงื่อนไขในการจัดรูปแบบองค์กรปฏิบัติเงิน การจัดการด้านการเงินระบบบัญชีและการตลาดของตนเองขึ้นมาเอง (พรพิไล เลิศวิชา, 2534, หน้า 95)

จากการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ซึ่งรัฐบาลในขณะนั้นประกาศใช้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมมากมาย เช่น ปัญหาเกษตรกรชาตที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ปัญหาการขาดระบบสาธารณสุขโรคที่จำเป็นขั้นพื้นฐาน ปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว ปัญหาการใช้ประสิทธิภาพในการผลิตและจำหน่ายผลิตผลทางการเกษตร ปัญหาถูกกดและทำลายป่าไม้ (ธวัช มกรพงศ์, 2537, หน้า 17)

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า การปรับตัวเป็นสิ่งจำเป็นของเกษตรกรและชุมชนทุกแห่ง ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะได้ดำเนินชีวิตต่อไปอย่างมีความสุข ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของการปรับตัว การปรับตัวสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะในชีวิตของเกษตรกรหรือชุมชน และมิผลทำให้คงสภาพเดิมไว้ไม่ได้ เกษตรกรและชุมชนจะต้องมีการปรับตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือไม่

ก็ ปฏิเสธกระแสที่เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากภายนอก และภายในชุมชนที่เข้ามากระทบกับความ เป็นอยู่ ทำให้เกิดความไม่สมดุล เกษตรกรและชุมชนจึงมีการปรับตัวซึ่งอาจจะผิดไปจากเดิม แต่ เป้าหมายก็คือความพอใจในระดับที่ยอมรับกันได้ ในเรื่องนี้ ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจว่าในสังคม เกษตรกรที่มีการศึกษาศูนย์ใหม่ มีการติดต่อกับภายนอกสามารถรับรู้ข่าวสารได้สะดวกในทุก ๆ ทาง จะมีลักษณะการปรับตัวในการประกอบอาชีพอย่างไร การปรับตัวนั้นมีกลไกและองค์ ประกอบอะไรบ้างที่ทำให้การปรับตัวบรรลุผลหรือไม่บรรลุผล คำตอบที่ได้จะเป็นแนวทางสำคัญ ในการที่จะนำการศึกษาใหม่ ๆ และการพัฒนาไปสู่เกษตรกรในชุมชนได้อย่างเหมาะสม

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาลักษณะการปรับตัวของเกษตรกรทางการประกอบอาชีพ
2. เพื่อศึกษากลไกและองค์ประกอบของการปรับตัวของเกษตรกรด้านการประกอบอาชีพ

ขอบเขตของการศึกษา

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จำกัดขอบเขตของการศึกษาวิจัยไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัวของเกษตรกรทางการ ประกอบอาชีพเป็นการศึกษาเฉพาะกรณีเกษตรกรที่อพยพมาจากถิ่นฐานเดิมลุ่มแม่น้ำปิง ขึ้นมา อยู่ที่ราบเชิงเขาเป็นหมู่บ้านอพยพของนิคมสร้างตนเอง เขื่อนภูมิพลอำเภอต๋อยเต่า จังหวัด เชียงใหม่ ตั้งแต่เริ่มอพยพขึ้นมาอยู่ (ปลายปี พ.ศ.2506-ต้นปี พ.ศ.2507) จนถึงปัจจุบัน โดยมี เหตุผลมาจากลักษณะพิเศษของชุมชนที่เกิดจากการอพยพ และสมาชิกชุมชนมีอาชีพด้าน เกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่

หมู่บ้านแปลง 5 เป็นที่อยู่อาศัย และประกอบอาชีพของเกษตรกรที่อพยพหนี ภัยน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำภูมิพล ตั้งแต่ปี 2506 ก่อให้เกิดผลกระทบด้านการ ประกอบ อาชีพทางการเกษตรกรรมของเกษตรกร

ชุมชนมีการปรับตัวในระบบการผลิตของอาชีพเกษตรกรรม อาชีพการแปรรูป ผลิตผลทางการเกษตร อาชีพค้าขาย อาชีพรับจ้าง และมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดั้งเดิม

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1 สภาพพื้นฐานของชุมชน และผู้ประกอบการอาชีพทางการเกษตรกรรมเพื่อให้เข้าถึงบริบทที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวของเกษตรกรทางการประกอบอาชีพ ดังนี้ คือ

- ประวัติความเป็นมาของชุมชน ประวัติการตั้งหมู่บ้านที่อพยพเนื่องมาจากการสร้างเขื่อน

- สภาพทางการเปลี่ยนแปลงภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสังคม

- ศึกษารูปแบบการประกอบอาชีพของเกษตรกร

- ศึกษาพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน

2.2 ศึกษาลักษณะการปรับตัวของเกษตรกรทางการประกอบอาชีพจากการรับรู้ เรียนรู้ ตัดสินใจ และดำเนินการตามวิถีทางที่ตัดสินใจแล้ว ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้พิจารณาประเด็นหลักและประเด็นย่อย ดังนี้

2.2.1 มิติด้านเศรษฐกิจ จะศึกษาถึงลักษณะการปรับตัวของเกษตรกรทางการประกอบอาชีพซึ่งจะครอบคลุมถึงการผลิต การบริโภค และการตลาดทางการเกษตรที่เปลี่ยนแปลงจากวิถีชีวิตดั้งเดิมมาสู่สภาพปัจจุบัน

2.2.2 มิติด้านสังคม ได้ศึกษาถึงลักษณะการปรับตัวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่ส่งผลต่อการปรับตัวของเกษตรกรในการประกอบอาชีพ เช่น

- ด้านสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตกับผู้ผลิตในเชิงความร่วมมือกันของเครือข่ายอาชีพ เครือข่ายญาติและชุมชน

- ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค

- ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตกับพ่อค้าคนกลาง

2.2.3 มิติด้านการศึกษา ได้ศึกษาถึงลักษณะการเรียนรู้และการถ่ายทอดเพื่อปรับตัวในส่วนที่มีความสัมพันธ์กับการปรับตัวทางการประกอบอาชีพ

2.3 องค์ประกอบของการปรับตัว

2.3.1 องค์ประกอบของการปรับตัว ได้แก่

- ลักษณะที่ตั้งของชุมชน เช่น การคมนาคม หรือสาธารณูปโภคอื่น ๆ
- ลักษณะทางสังคม เช่น กลุ่มสังคม โครงสร้างด้านประชากร
- แหล่งรายได้ แหล่งบริโภค การผลิต การตลาด
- การรับข่าวสารข้อมูล และการติดต่อสื่อสาร
- แรงจูงใจที่เอื้อและไม่เอื้อต่อการปรับตัว คือ แรงจูงใจในด้านการเรียนรู้ และปรับเปลี่ยนค่านิยมและพฤติกรรม
- กระบวนการปรับตัว

2.3.2 กลไกของการปรับตัว ได้แก่

- กลไกทางเศรษฐกิจ ได้แก่ กลไกของการผลิตการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต แรงผลักดันจากครอบครัว ความสำเร็จของเพื่อนบ้าน ความสามารถในการผลิต การสนับสนุน การใช้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ และโอกาส
- กลไกทางสังคม ได้แก่ กลไกทางวัฒนธรรม เช่น เครือญาติ เพื่อนบ้าน สมาชิกของกลุ่มอาชีพเดียวกัน โดยใช้วิธีการขนบธรรมเนียมประเพณี หรือปทัสถานของชุมชนทางสังคม
- กลไกทางการเมือง ได้แก่ กลไกการรวมพลัง เช่น การใช้กระบวนการกลุ่มการพึ่งพาผู้มีอำนาจที่มีศักยภาพเหนือกว่า เพื่อให้ได้มาซึ่งความคงอยู่ของอาชีพและความปลอดภัยที่ดีขึ้น
- กลไกทางการศึกษา ได้แก่ สถาบันทางสังคมและเศรษฐกิจ เช่น สถานศึกษาในและนอกระบบ ครอบครัว ศาสนา ระบบการเรียนรู้ ความสัมพันธ์ของสมาชิกกับสถาบัน ต่าง ๆ ในชุมชนและกลุ่มต่าง ๆ เป็นต้น

3. ขอบเขตด้านประชากร

เกษตรกรของชุมชนอพยพบ้านแปลง 5 ตำบลท่าเตื่อ อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ภูมิปัญญาท้องถิ่น สมาชิกกลุ่มเกษตรกร กลุ่มสตรี และกลุ่มเยาวชน เป็นต้น

4. ขอบเขตด้านเวลา

การวิจัยครั้งนี้ จะทำการศึกษา การปรับตัวด้านการประกอบอาชีพของเกษตรกร โดยแบ่งเป็น 2 ช่วงเวลา คือ ช่วงก่อน พ.ศ.2530 ซึ่งเป็นช่วงหลังการอพยพใหม่ ๆ และกำลังอยู่ระหว่างการสร้างตัว โดยอาศัยการเพาะปลูกเพื่อการยังชีพ ช่วงหลัง พ.ศ.2530 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่เกษตรกรส่วนใหญ่ได้เน้นการเพาะปลูกพืชเชิงพาณิชย์

นิยามศัพท์เฉพาะ

ลักษณะการปรับตัวทางการประกอบอาชีพหมายถึง ลักษณะการเปลี่ยนแปลง ที่ก่อให้เกิดการปรับปรุงทางการประกอบอาชีพของเกษตรกร ให้มีความเหมาะสม หรือ สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และการศึกษา

กลไกการปรับตัว หมายถึง แรงผลักดันที่อยู่เบื้องหลังก่อให้เกิดการปรับตัว กลไกดังกล่าว ได้แก่ สถาบันทางครอบครัว เศรษฐกิจ การเมือง และระบบข่าวสารข้อมูล ระบบการเรียนรู้ของชุมชนและเกษตรกร ตลอดจนวัฒนธรรมภายนอกและภายในของชุมชน

องค์ประกอบการปรับตัวหมายถึงส่วนต่างๆ ที่ประกอบกัน ทำให้ชุมชน สังคมปรับตัว เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในการประกอบอาชีพขึ้นใหม่ภายในชุมชน เช่น ลักษณะที่ตั้งของชุมชน การคมนาคมหรือการสาธารณูปโภค ลักษณะทางสังคม กลุ่มสังคม โครงสร้างด้านประชากร แหล่งรายได้ แหล่งบริโภค การผลิต การตลาด การรับข้อมูลข่าวสาร การติดต่อสื่อสาร แรงจูงใจ ด้านการเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนค่านิยมและพฤติกรรม

กระบวนการปรับตัว หมายถึง การที่บุคคลหรือชุมชนได้รับรู้ เรียนรู้ เลือกลงและตัดสินใจ ดำเนินการตามวิถีทางที่ได้

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ทำให้ทราบลักษณะการปรับตัวของเกษตรกรทางการประกอบอาชีพ
2. ทำให้ทราบกลไกและองค์ประกอบของการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวของเกษตรกร
3. ผลการศึกษาใช้เป็นแนวทางสนับสนุนและส่งเสริมการปรับตัวของเกษตรกรในชุมชนชนบท ของนักศึกษานอกระบบและองค์กรที่เกี่ยวข้อง